

УДК: 376:433

DOI 10.32626/2413-2578.2020-16.123-130

В.Е. Левицький

levik7419@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1513-5744>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР НА УРОКАХ ЧИТАННЯ У МОЛОДШИХ КЛАСАХ З МЕТОЮ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ

Відомості про автора: Левицький Вадим, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри логопедії та спеціальних методик факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського Національного університету імені Івана Огієнка (Україна). У колі наукових інтересів: питання спеціальних методик української мови і ручної праці. E-mail: levik7419@ukr.net

Contact: Levitsky Vadim candidate of pedagogical sciences, associate professor department of speech therapy and special techniques of the faculty of correctional and social pedagogy and psychology of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 32300, Kamianets-Podilskyi, Ukraine. Scientific interests the special methods of the Ukrainian language and manual labor. E-mail: levik7419@ukr.net

Левицький В.Е. Особливості використання дидактичних ігор на уроках читання у молодших класах з метою активізації пізнавальних інтересів дітей з порушеннями розумового розвитку. Стаття містить результати теоретико-експериментального дослідження використання дидактичних ігор та моделювання на уроках читання з метою розвитку та активізації пізнавальних інтересів дітей з порушеннями розумового розвитку молодшого шкільного віку. Описано ряд методичних рекомендацій щодо умов застосування і поліпшення ефективності проведення дидактичної ігрової діяльності. Результативність дидактичної гри залежить від: підготовленості педагога; виразності проведення і ступеня його участі; поєднання цікавості і навчання; засобів і способів, що підвищують емоційне ставлення дітей до гри; атмосфери поваги, взаєморозуміння, довіри і співпереживання; доцільності і яскравості методичного забезпечення.

Навчання з використанням даного прийому забезпечує достатній рівень успішного вивчення літератури дітьми з порушеннями розумового розвитку, тому рекомендований для застосування зацікавленим у позитивних результатах навчання вчителям рідної мови і читання.

Ключові слова: читання, дидактична гра, порушення розумового розвитку, пізнавальний інтерес, моделювання, урок, учні молодших класів.

Левицкий В.Э. Особенности использования дидактических игр на уроках чтения в младших классах с целью активизации познавательных интересов детей с нарушениями умственного развития. Статья содержит результаты теоретико-экспериментального исследования использования дидактических игр и моделирования на уроках чтения с целью развития и активизации познавательных интересов детей с нарушениями умственного развития младшего школьного возраста. Описан ряд методических рекомендаций об условиях применения и улучшении эффективности проведения дидактической игровой деятельности. Результативность дидактической игры зависит от: подготовленности педагога; выразительности проведения и степени его участия; объединения занимательности и обучения; средств и способов повышающих эмоциональное отношение детей к игре; атмосферы уважения, взаимопонимания, доверия и сопереживания; целесообразности, яркости методического обеспечения.

Обучение с использованием данного приема обеспечивает достаточный уровень успешного изучения литературы, детьми с нарушениями умственного развития и поэтому рекомендован для применения заинтересованным в положительных результатах обучения учителям родного языка и чтения.

Ключевые слова: чтение, дидактическая игра, нарушения умственного развития, познавательный интерес, моделирование, урок, ученики младших классов.

Levitsky V.E. Features of the use of didactic games in reading lessons in elementary grades in order to enhance the cognitive interests of children with intellectual disabilities. The article contains the results of theoretical and experimental studies of the use of didactic games and modeling reading lessons in the lower grades with the aim of developing and enhancing educational interests of the children with intellectual disabilities. Describes a number of methodical recommendations about application conditions and improving the effectiveness of didactic games and activities. Didactic game included in a holistic educational process is combined and interrelated with other forms of training and education.

The main conditions for the effective conduct of games are: the preparedness of the teacher; expressiveness of the conduct and degree of participation of the teacher, which ensures the progressive development of the game in accordance with the educational and educational tasks, invisibly for children directing the game in the right direction; the combination of amusement and learning, (curiosity, lightness, ease); means and methods that increase the emotional attitude of children to the game; atmosphere of respect,

mutual understanding, trust and empathy; simple, appropriate, vivid methodological support.

The performance of educational games depends on the regularity use; focus the program of games combined with the usual didactic exercises.

Training with the use of this technique provides a sufficient level for successful study of literature at the middle school level children with intellectual disabilities, so we can recommend this experience to apply interested in the positive learning outcomes the teachers of the native language and reading.

Key words: reading, didactic game, mental disability, cognitive interest, simulation, lesson, school, younger students.

Постановка проблеми. Питання дитячого читання хвилює представників широкого професійного кола. Діапазон поглядів варіюється від констатації кризи читацької культури до визначення нових підходів до читання у сучасних умовах інформаційного простору. Відраза до читання, ігнорування і труднощі у реалізації, в основному, супроводжують людину з молодших класів і протягом усього життя.

Основною причиною низького інтересу школярів до читацької діяльності називають вплив засобів масової інформації – читання книг замінюється телевізором і комп'ютером, а місце сімейних бібліотек займають відеотеки. Але є й інші причини. Це стосовно дітей молодшого шкільного віку: з приходом дітей у школу зменшується слухання читання, що переважало у дошкільному віці (позиція дорослого: «Ти вже великий, читай сам»); несформованість навички читання поки гальмує процес самостійного спілкування з книжкою; на уроках навчання грамоти більше відпрацьовується технічна сторона читання ніж змістова.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методику літературного читання та формування досвіду читацької діяльності вивчали: Н. Ільїнська, В. Мартиненко, Т. Петровська; риторико-мовленнєвий компонент на уроках читання у педагогічній діяльності: М. Вашуленко, І. Зязюн, М. Пентилюк, Г. Сагач. Психологічні аспекти зазначеної проблеми представлено у роботах Б. Бадмаєва, М. Жинкіна, О. Леонтєва, С. Карпова, А. Богуш, М. Вашуленка, Л. Варзацької, М. Пентилюк, О. Савченко та ін.

Аналіз психолого-педагогічної та науково-методичної літератури демонструє, що предметом дослідження вже були питання: роль художніх творів у розвитку особистості (Ц. Балталон, Ф. Бугайко, О. Мазуркевич, Н. Волошина, Є. Пасічник, Б. Степанишин, М. Нечкіна, М. Рибников, В. Сухомлинський); розвиток культури читання (С. Поварнін, О. Примаковський, М. Рубакін, Н. Чепелева). Проблеми становлення методики формування самостійної читацької діяльності в учнів знайшли відображення у наукових працях М. Бунакова, Є. Виноградової, В. Водовозова, Н. Волошиної, С. Гантя, Н. Дружиніної, Н. Дьяконової, Н. Єрастової, Н. Житомирової, Б. Шереметьєвського та ін. Питання роботи

учнів з книгою вивчали також вітчизняні вчені В. Мартиненко, М. Наумчук, Т. Олійник, Г. Підлужна, О. Савченко, Н. Скрипченко та ін. Провідні аспекти формування читацьких інтересів і потреб як засобів пізнання світу та самопізнання особистості вивчали: Л. Айзерман, Г. Беленький, Т. Бугайко, Н. Волошина, С. Гуревич, В. Маранцман, Л. Мірошніченко, Є. Пасічник та ін.

Питання формування видів читання та його якостей в дітей з особливими освітніми потребами знайшли відображення у роботах: І. Кравець, Г. Плешканівської, Н. Чередніченко, І. Марченко, Г. Піонтківської, А. Аксьонової, О. Мілевської, О. Ткач.

Мета статті: описати окремі особливості та умови ефективного використання дидактичних ігор та моделювання на уроках читання з метою розвитку та активізації пізнавальних інтересів дітей з порушеннями розумового розвитку молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Однотипність і шаблонність уроків знижують інтерес до навчання, тому розвиток пізнавальних інтересів дитини – один з найважливіших факторів успішності навчання. Всі зусилля педагога сформувати у дітей уявлення або поняття приречені на поразку, якщо учнів не вдалося зацікавити предметом навчання.

Інтерес, як феномен вивчається рядом дисциплін. У психолого-педагогічних дослідженнях пізнавальний інтерес визначається, як: потреба дитини у знаннях, що орієнтує у навколишній дійсності. Під впливом пізнавального інтересу діти намагаються знайти нові сторони, точки зору, встановити зв'язки і відносини між явищами. Сам зміст поняття «пізнавальний інтерес» представляється дослідниками по-різному: від цілісних динамічних тенденцій, що визначають структуру реакцій (Л. Виготський, В. Крутецький), до вибіркового ставлення (А. Ковальов, О. Михайлов та ін.) і мотиву (Л. Божович, Н. Морозова). Незважаючи на різні підходи до визначення пізнавального інтересу, спроби визначити його психологічну природу призводять до висновку, що це – інтегральне утворення особистості, яке включає в себе інтелектуальний, емоційний і вольовий компоненти. Під інтелектуальним компонентом мається на увазі активність по відношенню до джерел інформації і сфер діяльності, оперування набутими знаннями і вміннями. Під емоційним, – позитивне ставлення до об'єктів і явищ що цікавлять, а також відповідні емоційні реакції. Вольовий компонент – передбачає боротьбу та ієрархію мотивів серед яких пізнавальний інтерес має знайти своє місце. Розглядають такі шаблі трансформації, як: цікавість, допитливість, пізнавальний та теоретичний інтерес [5].

Джерело активності більшість теоретиків і практиків шукають у самій людині, у її мотивах і потребах, а пізнавальна активність визначається як особистісна властивість, що набувається, закріплюється і розвивається у особливим чином організованому процесі пізнання з урахуванням індивідуальних і вікових особливостей [1].

Частина чинників активності знаходиться у середовищі. До таких факторів, зокрема, відносять: творчий характер навчально-пізнавальної діяльності; змагальність; ігрове проведення занять; емоційний вплив вищезгаданих факторів та ін.

Існує кореляція між активністю і особистістю педагога, способами і професіоналізмом його роботи [4].

Стосовно дітей з порушеннями розумового розвитку формування пізнавальних інтересів являє собою складність формування через: їх загальну слабкість та не сформованість; високу навіюваність; низьку спонукальну силу мотивів та їх несформовану ієрархію (перевагу біологічних потреб над соціальними); імпульсивність; нестійкість та поверховість сформованих інтересів; не розуміння зв'язків між мотивами, вчинками і результатами діяльності; дисгармонійність інтелекту та афекту [3].

Пізнавальні (дидактичні) ігри – спеціально створені ситуації, що моделюють реальність, з яких пропонується знайти вихід. Головне призначення – стимулювати процес. Такі стимули учень отримує у грі, де виступає активним перетворювачем дійсності. Ігрова діяльність, як провідна у дошкільному віці, має своє внутрішнє продовження у шкільному навчанні та праці. Є вікові особливості пов'язані з недостатньою стійкістю і довільністю уваги, переважним розвитком мимовільної пам'яті, перевагою наочно-образного типу мислення. Основні труднощі у початковий період навчання полягають в тому, що мотив, з яким дитина приходить до школи, не пов'язаний із забезпеченням тієї діяльності, яку вона має виконати. Мотив і зміст навчальної діяльності не відповідають один одному. Існують різні труднощі адаптації: засвоєння нової ролі, встановлення взаємин з однолітками і вчителями, зміна режиму дня та провідного виду діяльності, інтелектуальні навантаження, часові обмеження і т.і.

Дидактичне завдання у грі вирішується приховано від дітей. Взаємини між дітьми і педагогом визначаються не навчальною ситуацією, а грою. Мета дидактичних ігор та ігрових прийомів – полегшити перехід до навчальних завдань, зробити його поступовим. Вище сказане дозволяє визначити наступні функції ігрових прийомів і дидактичних ігор: формування стійкого інтересу до навчання і зняття напруги, пов'язаної з процесом адаптації дитини до шкільного режиму; формування психічних новоутворень; формування власне навчальної діяльності (загальнонавчальних умінь, навичок самостійної роботи); самоконтролю і самооцінки; формування адекватних взаємин і засвоєння соціальних ролей [2].

Важливо продумати поетапний розподіл ігор та ігрових моментів на уроці. На початку уроку мета гри – організувати та зацікавити дітей, стимулювати активність. В середині уроку дидактична гра має допомогти засвоїти тему; наприкінці може носити пошуковий характер. На будь-якому етапі уроку гра має відповідати вимогам: бути цікавою, доступною, включати різні види діяльності. Вона використовується на уроках різного

типу. В системі уроків важливо добирати ігри на різні види діяльності: виконавчу, відтворювальну, перетворюючу, пошукову. Дидактична гра входить у цілісний педагогічний процес, поєднується і взаємопов'язана з іншими формами навчання і виховання. Варто виділити наступні основні умови ефективного проведення ігор:

1. Підготовленість педагога.
2. Виразність (емоційність) проведення.
3. Включення педагога, який має забезпечити поступальний розвиток гри відповідно до поставлених навчально-виховних та корекційно-розвивальних завдань, але при цьому не чинити тиску, непомітно для дітей утримувати і спрямовувати гру у потрібному напрямку.
4. Оптимальне поєднання цікавості і навчання (виконання дидактичних завдань у гру їх перетворює форма проведення та основні риси: цікавість, легкість, невимушеність).
5. Засоби і способи, що підвищують емоційне ставлення дітей до гри, слід розглядати не як самоціль, а як шлях, що веде до виконання поставлених завдань.
6. Атмосфера поваги, взаєморозуміння, довіри і співпереживання.
7. Просте, доцільне, яскраве методичне забезпечення.

Результативність дидактичної гри залежить: від систематичності використання; цілеспрямованості програми ігор у поєднанні зі звичайними дидактичними вправами.

Так, один-два рази використавши на уроці випадково обрані ігри і не відчувши від цього будь-якого ефекту, педагог може переконати себе у подальшій їх недоречності. Інші вчителі використовують їх тільки на чітко визначеному етапі уроку. У цьому випадку гра набуває виключно формальний характер і практично нічим не відрізняється від навчальних завдань. Не менше шкодить навчальному процесу стихійне, безсистемне і неадекватне використання ігор. Наслідки виявляються прямо протилежні очікуваним (формальність, одноманітність, обов'язковість призводять до ігнорування або антипедагогічних реакцій з сторони дітей).

У процесі роботи були визначені наступні напрямки з розвитку пізнавального інтересу на уроках читання: моделювання як вид роботи з творами різних жанрів; дидактичні ігри, використання творчих завдань, кросвордів, вікторин, олімпіад; нетрадиційних форм уроків: урок-казка, урок-ранок, урок-конкурс, урок творчості, на яких кожна дитина може проявити свої читацькі вміння, інтерес до книг, читацькі вподобання.

Моделювання – це введення системи умовних позначень жанрів, тем, героїв, а також складання схем, планів і моделей дій. Моделювання: враховує вікові особливості і забезпечує зміну діяльності; дозволяє включити в активну читацьку діяльність; надає можливість працювати у відповідності зі своїми можливостями; створює ігрову ситуацію при оволодінні читацькими вміннями [6].

На уроці читання використовуються наступні вправи з моделями: порівняння; підбір творів до моделей; вибір потрібної моделі з декількох до твору; підбір творів за темами у відповідності з моделлю; заповнення

моделі обкладинки; розташування моделей за порядком; визначення яку структурну частину прочитав товариш; читання і малювання до кожної частини відповідної моделі; визначення, яка частина відсутня, створення її самостійно; порівняння частин: складання питань для читачів; порівняння ілюстрацій з моделями; переказ запропонованої частини; зіставлення плану переказу з моделями; пошук моделі частини, що містить опис; визначення з якої частини рядок (цитата); впорядкування моделей за текстом твору; пошук помилок у накладенні моделей на текст.

Літературна гра може бути проведена і у вигляді вікторини – форми інтелектуальної гри, де успіх досягається за рахунок більшої кількості правильних відповідей. Вікторина – один із видів роботи, що активізує пізнавальну діяльність учнів, розвиває пам'ять, увагу, спостережливість, поживляє хід уроку. Цілі вікторини: перевірити рівень здобутих знань; стимулювати самостійне вивчення матеріалу; розвивати логічне мислення, кмітливість, усне мовлення [2].

Кросворди у системі дидактичних ігор займають особливе місце. При роботі з кросвордами учні змагаються більше з «собою», тобто змагаються риси характеру: працездатність з лінню, допитливість з байдужістю, розумове напруження і посидючість з розслабленням і т.п. Успіх і перемога позитивних рис характеру учня над негативними важливіше, ніж короточасні та відносні перемоги над іншими учнями.

Кросворди технологічно прості у використанні. У них всі правила заздалегідь обговорені, є все для виконання. Учень вирішує кросворд, його робота не залежить від інших дітей, він отримує максимум самостійності. А самостійна робота – найбільш важливий шлях засвоєння нових знань, умінь і навичок. У процесі самостійної роботи здійснюється важливий і фінішний етап пізнавальної діяльності – перевірка отриманих знань на практиці. Самостійна робота, як процес навчання в цілому, виконує не тільки функції освіти, а й виховання таких рис особистості, як працьовитість, вміння долати труднощі, наполегливість, впевненість у своїх силах, крім цього, розвиває спостережливість, вміння виділяти головне, самоконтроль і т.д.; може бути джерелом знань, способом перевірки, вдосконалення і закріплення їх, а по відношенню до умінь і навичок є одним із шляхів формування.

Навчальна роль кросвордів полягає в тому, що дозволяє в ігровій ситуації інтенсифікувати процес засвоєння нових знань, а позитивні емоції, що виникають у дітей сприяють попередженню перевантаження, забезпечують формування комунікативних та інтелектуальних умінь. Розвиваюча і організуюча роль кросвордів полягає в тому, що при їх вирішенні учням доводиться без примусу працювати з підручниками, посібниками, словниками. З'ясовуючи значення незрозумілих і нерозгаданих слів, учні мимоволі змушують батьків та інших оточуючих задуматися і включитися у навчальну діяльність. Таким чином, створюються умови для корисної організації вільного часу дітей і батьків.

Складання кросвордів – справа не проста і дає не менш важливий дидактичний ефект, ніж його вирішення. Ще важче скласти тематичні кросворди. Важливою є відповідність і взаємозв'язок змісту кросворду і процесу його розгадування. Для цього учні систематизують свій словниковий запас, групують слова за кількістю букв (проводять фонематичний аналіз), активізують отримані знання, залучають уяву і фантазію.

Висновки. Дидактичні ігри та моделювання сприяють ефективному формуванню правильної самостійної читацької діяльності, формують пізнавальний інтерес та потребу у читанні, про що говорить зростання відвідування дітьми шкільної бібліотеки. Навчання з використанням даного прийому забезпечує достатній рівень для успішного вивчення літератури, тому варто рекомендувати цей досвід для застосування зацікавленим у позитивних результатах навчання вчителям з рідної мови та читання. Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок про те, що ігри необхідні для початкової школи, і використовувати їх слід системно, на різних етапах уроку з читання, включати у різні види діяльності школярів з порушеннями розумового розвитку, застосовувати ігри для вивчення складного, важкого для розуміння матеріалу.

Бібліографія

1. **Донченко Т.К.** (1995) Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови. К.: Фундація ім. О.Ольжича. 2. **Мартиненко В.** (1992) Методика викладання української мови / за ред. С.І. Дорошенко. К.: Вища школа. 3. **Миронова С.П.** (2007) Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ. 4. **Перспективні педагогічні технології в шкільній освіті: навчальний посібник** (2003) / за ред. С.П. Бондар. Рівне: Тетіс. 5. **Психологія** (2005) / за ред. Ю.Л. Трофімова. К.: Либідь. 6. **Савченко О.Я.** (2007) Методика читання у початкових класах. К.: Освіта.

References

1. **Donchenko T.K.** (1995) Orhanizatsiia navchalnoi diialnosti uchniv na urokakh ridnoi movy. K.: Fundatsiia im. O. Olzhycha. 2. **Martynenko V.** (1992) Metodyka vykladannia ukrainskoi movy / Za red. S.I. Doroshenko. K.: Vyshcha shkola. 3. **Myronova S.P.** (2007) Olihofrenopedahohika. Kompaktnyi navchalnyi kurs. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi derzhavnyi universytet, redaktsiino vydavnychyi viddil. 4. **Perspektyvni pedahohichni tekhnolohii v shkilnii osviti: navchalnyi posibnyk** (2003) / Za red. S.P. Bondar. Rivne: Tetis. 5. **Psykhologhiia** (2005) /Za red. Yu.L. Trofimova. K.: Lybid. 6. **Savchenko O.Ia.** (2007) Metodyka chytannia u pochatkovykh klasakh. K.: Osvita.

Дата відправлення статті 24.02.2020 р.